

Romana Menalo

Crkva sv. Stjepana u Barama u Stonskom polju

UDK: 904 : 726.54 (497.5 Ston)
726.54 (497.5 Ston)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 9. 2009.

Prihvaćeno: 5. 9. 2009.

Romana Menalo
Dubrovački muzeji
Arheološki muzej
HR, 20 000 Dubrovnik
Pred Dvorom 3
romana.menalo@dumus.hr

| 259

Tlocrt ranokršćanske crkve sv. Stjepana na lokalitetu Bare u Stonskome polju objavljen je nebrojeno puta u stručnoj literaturi, isto kao i tlocrt te razne rekonstrukcije u tlocrtu ranosrednjovjekovne crkvice izgrađene u svetištu ranije crkve. U ovom članku predočena je originalna arhitektonska dokumentacija nakon iskopavanjâ ovoga višeslojnog lokaliteta koja je vodila Spomenka Petrak šezdesetih godina prošlog stoljeća, pokretni nalazi s tog lokaliteta i izdvajanje triju faza izgradnje, od antike do srednjega vijeka.

Ključne riječi: Ston, lokalitet Bare, Sv. Stjepan, ranokršćanska crkva, ranosrednjovjekovna crkva

Slika 1.

UVOD

Crkva sv. Stjepana u Barama u Stonskom polju poznata je u arheološkim krugovima otkad je Frano Vlašić, učitelj iz Hodilja i počasni konzervator, godine 1956. u svom članku o trima crkvama u Stonskom polju opisao kameni spomenik koji je našao još 1933. na gomili s velikom platanom po sredini, na zemljištu Antuna Buška u Stonskom polju (sl. 1).¹ Bio je to “30 cm širok i 40 cm visok kapitel ukrašen na uglovima palmetama, a po sredini svih četiriju ploha križem”. Prilikom posjeta Stonu 1938. poznati istraživač Ejnar Dyggve pripisao je spomenik starokršćanskom razdoblju. Tog kapitela nažalost nema među građom u lapidariju župnog dvora u Stonu. Nakon što je platana posječena, tijekom prebiranja po gomili Frano Vlašić je s gimnazijalcima godine 1941. naišao na dva “lijepo izrađena korniča”, za koje mu je Ljubo Karaman pak kazao da pripadaju klasičnoj rimskoj umjetnosti; oni se i dandanas nalaze u lapidariju.² Vlašić je nastavio s istraživanjima i našao dio zida starokršćanske bogomolje, kao i zid i pločnik novije crkvice koju su, kako kaže, “naši preci dali pred njezinu apsidu sazidati po primitku kršćanske vjere”. Zaključio je da se radi o

crkvi sv. Stjepana, koju spominje stonski župnik Ivo Borgozi u popisu iz godine 1747. Na kraju je dodao da je sve ovo iznio kako bi “naši arheolozi nastavili otkopavanjem obiju crkava starokršćanske i sredovječne”.³

Spomenka Petrak posjetila je lokalitet godine 1964. u pratnji Đura Kužmilovića iz Česvinice. Budući da se kamenje odnosilo za zidanje kanala i da je vlasnik Tomislav Buško kanio ponovo obrađivati tu njivu (negdje oko 1957. na njoj se oralo traktorom), odlučila je obaviti arheološko istraživanje.

U stručnim arheološkim člancima i raspravama lokalitet je mnogo puta spomenut, poglavito kao jedan od primjera trajanja kulturnog mjesta od antike preko ranokršćanskog doba do srednjega vijeka. Predložene su i rekonstrukcije tlocrta, no nikada nisu objelodanjeni rezultati istraživanja.⁴ Budući da sam 2007., nakon svih selidbi Arheološkoga muzeja, konačno uspjela sastaviti dokumentaciju i građu sa Sv. Stjepana u Barama, odlučila sam, makar i s velikim vremenskim odmakom, pomoću šturih terenskih dnevnika, bez terenskog inventara i bez revizijskih istraživanja (uz

1 Vlašić 1956, str. 95, bez crteža ili fotografije.

2 Vlašić 1956, str. 95, bez crteža ili fotografije.

3 Vlašić 1956, str. 96

4 Fisković 1980, str. 227 i 230, sl. 21; Fisković 1988, str. 198–199, sl. 4; Fisković 1995, sl. 5 str. 18; Chevalier 1996, str. 452–453, pl. LVVIII–3.

nekoliko bezuspješnih pokušaja iznalaženja financijskih sredstava za završetak istraživanja), predočiti originalne nacрте s ovog lokaliteta i pripadajuće mu nalaze.

TIJEK RADOVA

Cilj arheoloških iskopavanja bio je, kako objašnjava S. Petrak na početku dnevnika, prikupiti što više spoznaja o odnosu raznih građevinskih faza na lokalitetu i obaviti konzervaciju otkrivenih objekata. Zahvat je započeo 26. listopada 1967. na uzvisini promjera 7 × 9 m i visine oko 1 m, u narodu poznatoj kao *Gruda*, na katastarskoj čestici KO Ston 1211/1 (sl. 2).⁵ Prema dnevniku istraživanja radovi su prekinuti 4. studenog 1967. zbog zabrane od strane Konzervatorskog zavoda po nalogu direktorice Dubravke Beritić, uz tvrdnju da su zidovi pretrpjeli fizička oštećenja zbog nestručnog vođenja iskapanja. Nakon toga, 18. i 19. studenog 1967. izrađene su arhitektonske snimke pronađenih zidnih konstrukcija. Nakon ponovljenog traženja i dobivanja dozvole za iskopavanje od tadašnjeg Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu krajem 1968., radovi su nastavljeni tek 19. kolovoza 1969., a trajali su do 25. kolovoza 1969., kako bi se otkrio južni i zapadni dio objekta. Naposljetku, od 7. do 10. listopada 1969. obavljani su radovi na konzervaciji, i to nakon uviđaja od strane komisije u sastavu: ing. arh. Stanko Machiedo iz Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, Ivo Marović, tada viši kustos Arheološkog muzeja u Splitu i Nenad Cambi, tada kustos Arheološkoga muzeja u Splitu. Komisija je utvrdila da je objekt u danom obujmu do kraja istražen i očišćen, kao i da su iskopavanja vođena *lege artis*. Postoji pedesetak fotografija i arhitektonska dokumentacija koja se sastoji od tlocrta i šest presjeka (sl. 3 i 4).

Na početku prve kampanje odvozila se zemlja koja se nalazila oko arheoloških ostataka, koja je potjecala od ranijih zahvata zaljubljenika u starine. Nakon skidanja sloja humusa odmah se naišlo na sjeverni zid ranokršćanske crkve, sve do prvog reda kamenja temelja, koji se nalazio u nedirnutom sloju bez kulturnih ostataka. U sljedećem iskopu, neznatno ispod temelja, konstatirana je i razina podzemnih voda koja se, u ono doba godine, nalazila na relativnoj dubini od 1,15 m. Rov prema jugu pokazao je da nedostaje dio apside prema jugu i da je južni zid ranokršćanske crkve potpuno nestao, osim djelića blizu samoga

jugozapadnog ugla; to je dodatno potvrdio sljedeći pokusni iskop (tzv. sonda B, dužine 2,5 m i širine 1 m). Pokusni rov je sa zapadne strane jasno pokazao da se zidovi nastavljaju na susjednoj parceli. No na njoj se nije moglo istraživati zbog obrađivanja zemlje. Radilo se potom unutar većeg objekta, gdje su otkrivene, kako piše S. Petrak, različite pregrade, zatim zid s lezenama međusobno udaljenim oko 0,90 m, kameni pločnik, zid s pragom srednjovjekovne kapelice i nalazi keramike.

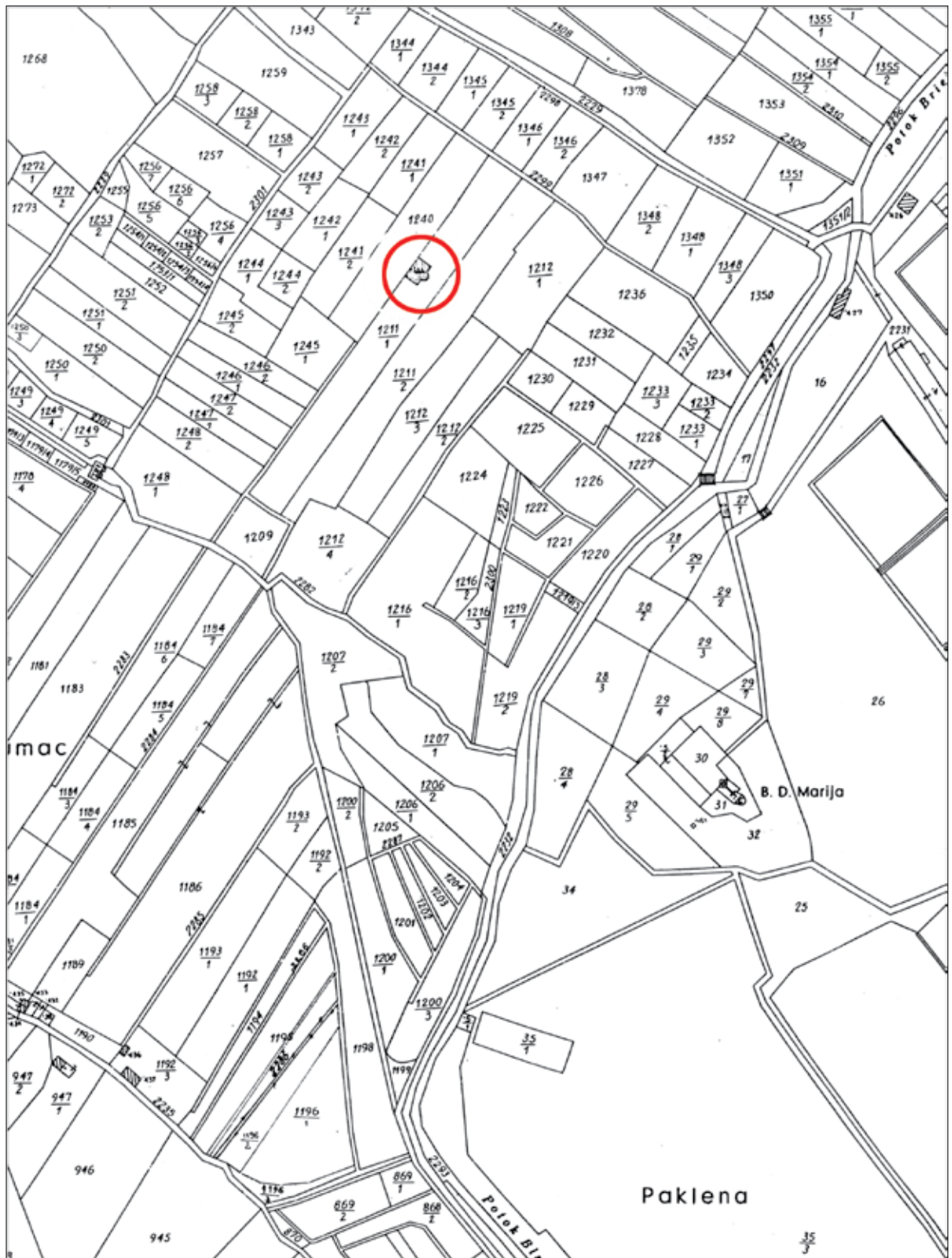
U drugoj se kampanji nastavilo s iskapanjem prema sjeveru; otkriven je aneks s pregradom koja je podijelila prostor u dva dijela. U istočnom je dijelu dosta dobro sačuvan pod od žbuke s grobom br. 1 u ovalnom plitkom udubljenju, a u zapadnom grob br. 2 obrubljen tesanim kamenjem, ispod kojeg je nađeno dosta ulomaka rimske keramike i stakla te jedna perla (nije navedeno od čega je načinjena, a nije ni nađena među građom). Kosturi se nalaze tik uz vanjsko lice starokršćanske crkve. Kopalno se zatim u zapadnom dijelu bazilike uz pod od žbuke i ondje je nađeno dosta ulomaka antičke keramike i dio zida. Tada se počela otvarati već gore spomenuta sonda B. Osim sonde B iskopane su još dvije: sonda C na sjevernoj strani objekta okomito na sjeverni zid, dužine oko 3 m i širine oko 1 m do razine vode. Ondje je nađen grob br. 7, koji je otvoren na samom kraju kampanje. Druga sonda (sonda D, dužine oko 2,5 m i širine 1 m), iskopana istočno od apside do razine vode, bila je sterilna. Nastavilo se sa čišćenjem tzv. pregrada prema zapadu, skidanjem sloja uz unutarnje lice sjevernog zida bazilike, gdje je na ostacima poda od žbuke nađen grob br. 3, zatim grob br. 4 malo istočnije, a ispod njega grob br. 5. Uz sjeverni zid ranosrednjovjekovne crkve nađen je grob br. 6. Na kraju je skinut dio pločnika te crkvice kako bi se otkrili raniji zidovi ili podovi. Prije same konzervacije očistili su se svi zidovi i dijelovi podova. Na zidove koji su sačuvani do razine temelja nadograđen je jedan red kamena, a dva reda na zidove sačuvane do prvog reda kamena. Pločnik je vraćen u prvobitno stanje, a u prostorima gdje su se nalazili podovi od žbuke (istočni dio aneksa i zapadni dio u bazilici) posut je sloj šljunka. Sve je zatim zatrpano.

GROBOVI I NALAZI

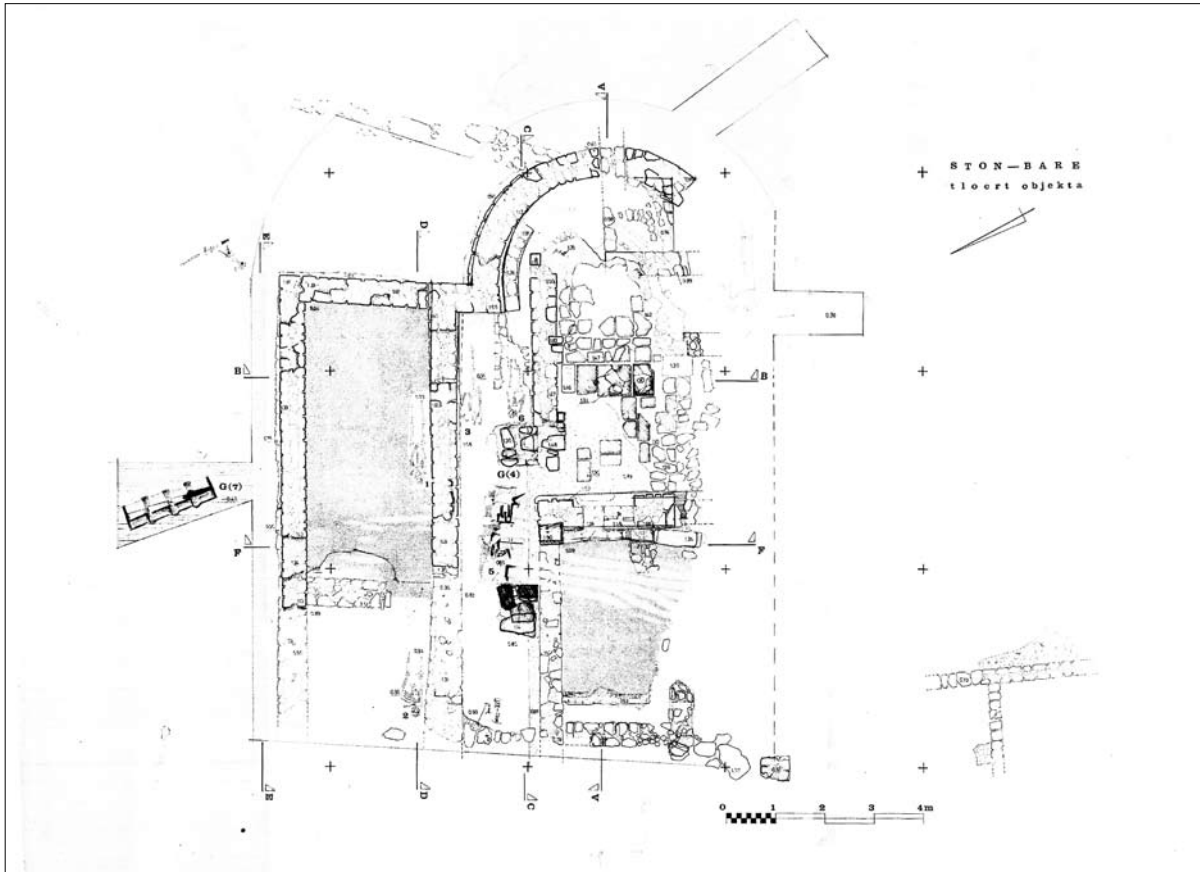
Grobovi nisu posebno ucrtani u većem mjerilu tako da se mogu opisati samo pomoću fotografija ili postojećeg tlocrta. Svi su orijentirani istok-zapad, s glavom na zapadu, osim groba br. 7, koji je orijentiran sjever-jug.

- **Grob br. 1:** slabo sačuvan skelet (nisu sačuvane kosti

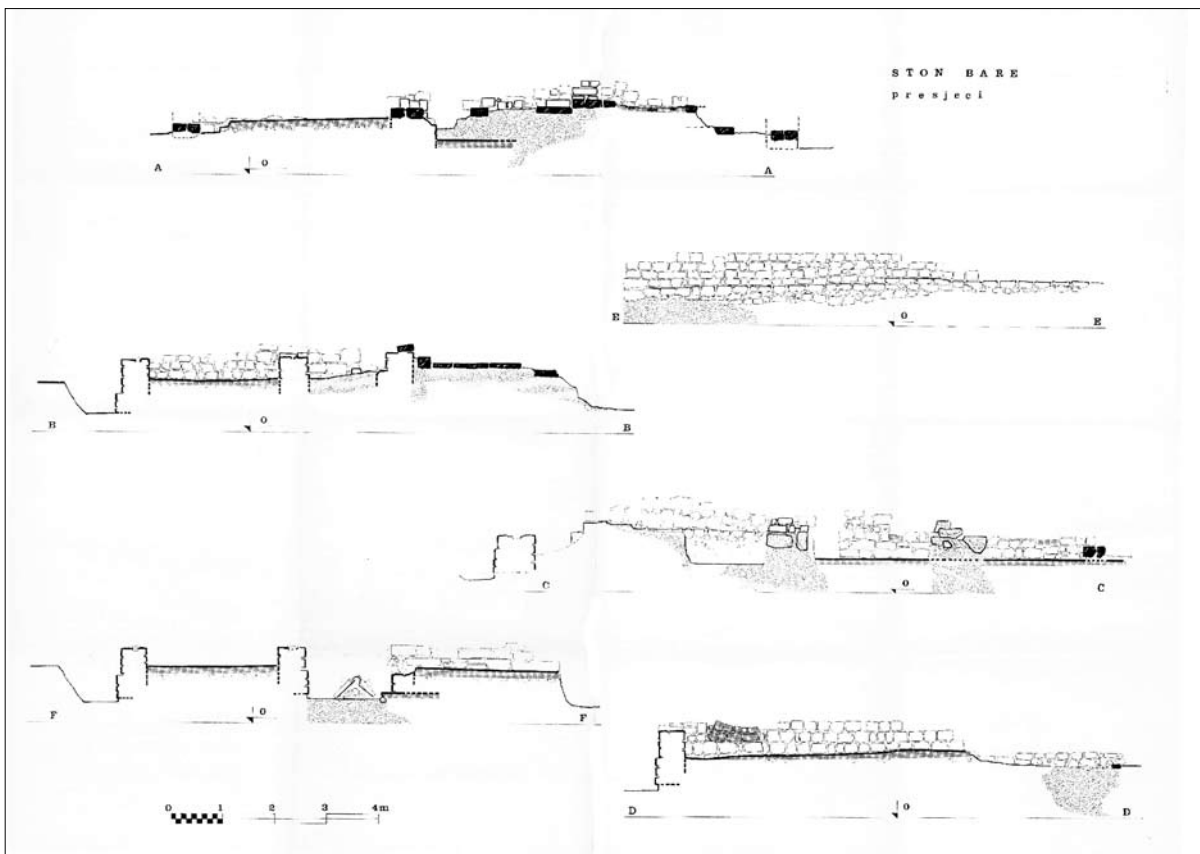
5 Kopija katastarskog plana iz 2006.

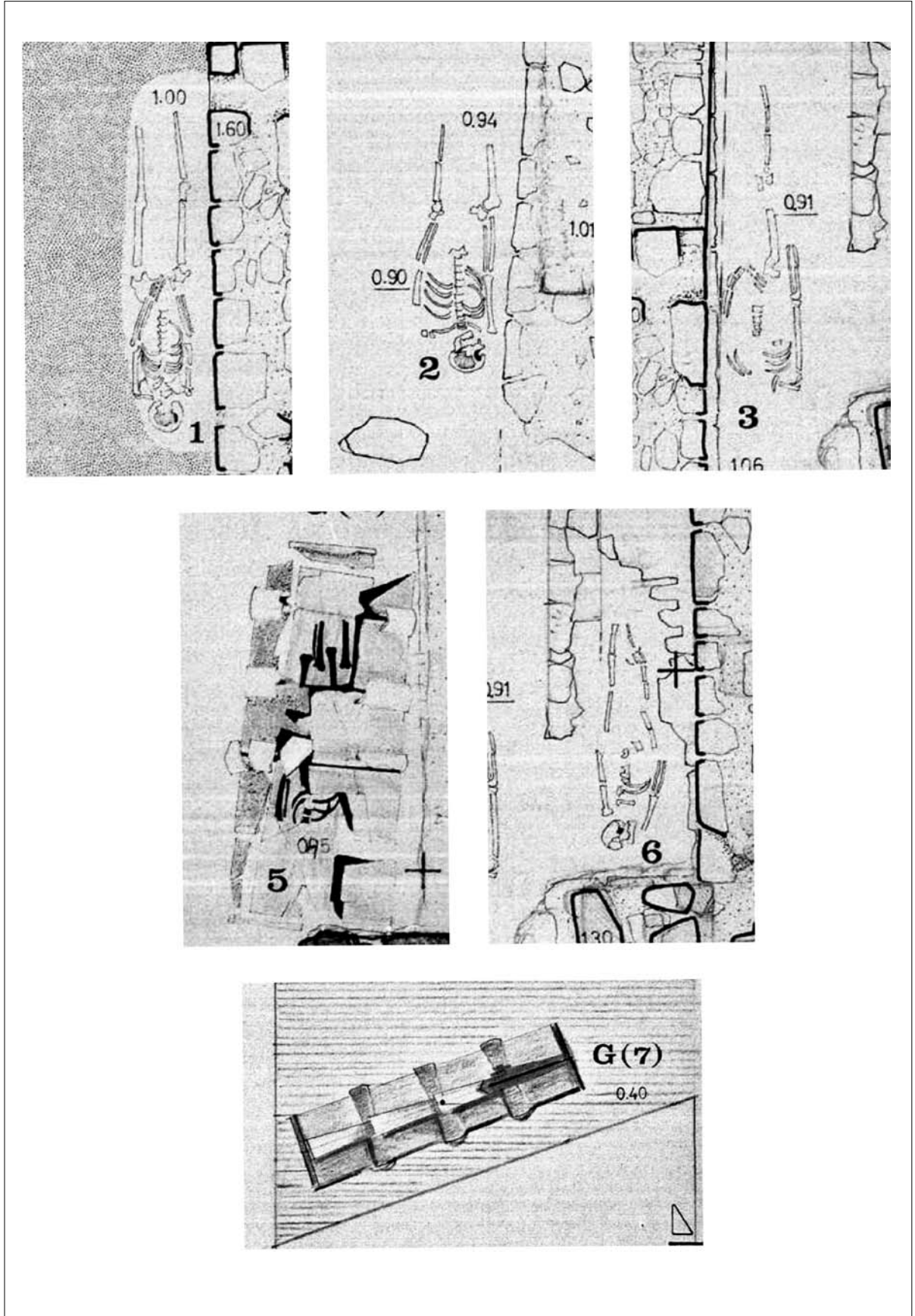
Slika 2.

Slika 3.

Slika 4.

Slika 5.

Slika 6.

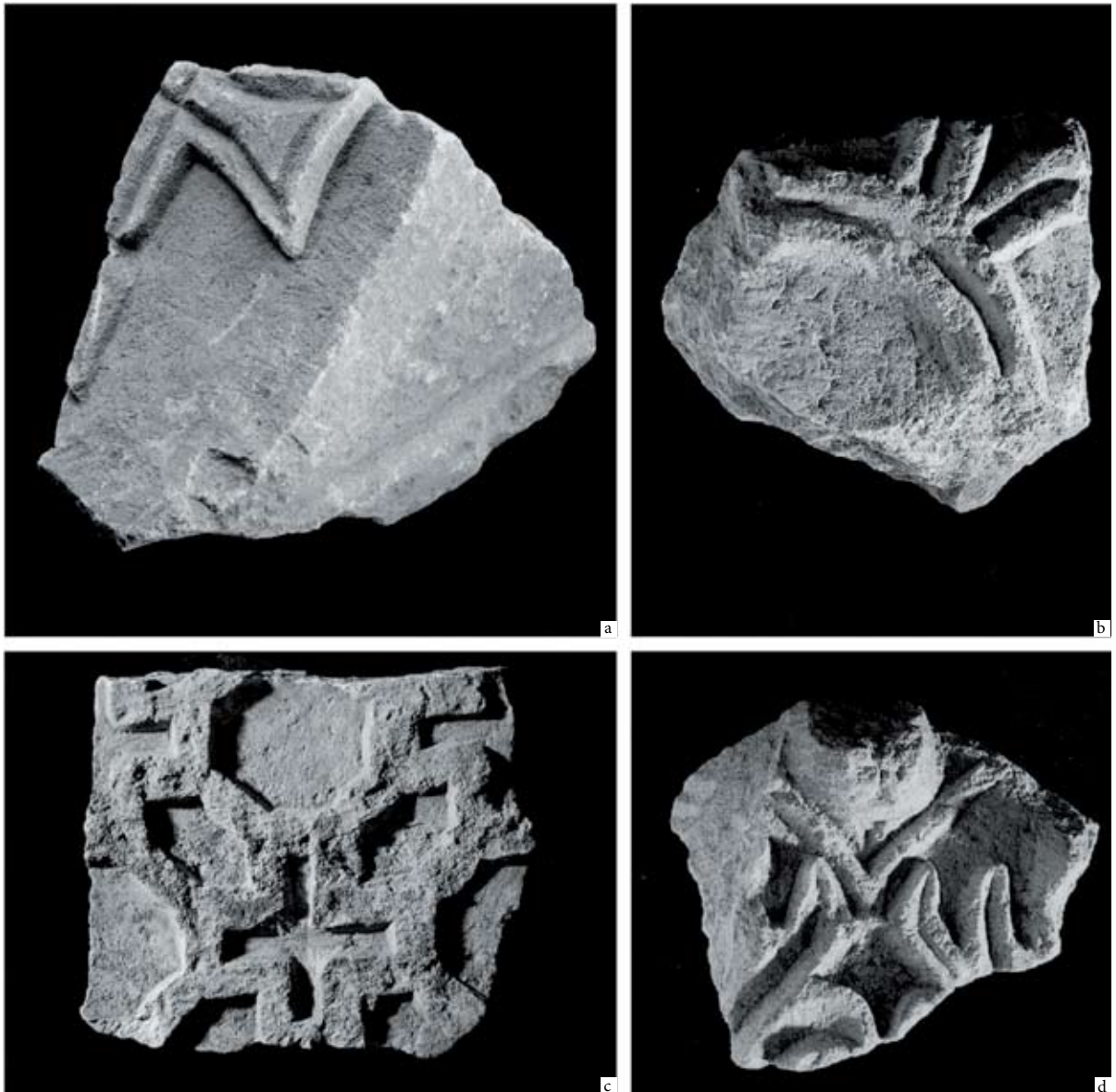
stopala, jedne šake, a nisu sačuvana sva rebra), položen na leđa, s glavom na zapadu i s rukama uz tijelo, nalazio se uz vanjsko lice sjevernog zida starokršćanske crkve u udubljenju ovalnog oblika poda od žbuke u sjevernom aneksu, s orijentacijom istok–zapad, bez priloga (sl. 5)

- **Grob br. 2:** slabo sačuvan skelet (nisu se sačuvali kosti šaka, donjeg dijela nogu, stopala i zdjelice), nalazio se uz vanjsko lice proširenog temelja sjevernog zida starokršćanske crkve, na podlozi od raznog nabacanog kamenja i komada podnice u zapadnom dijelu aneksa, s glavom na zapadu, bez priloga (sl. 5).

- **Grob br. 3:** slabo sačuvan skelet (nedostaje lubanja i kosti lijeve noge, lijeve ruke, većina rebara i zdjelice) nalazio se na podu od žbuke tik uz unutarnje lice sjevernog zida starokršćanske bazilike, malo istočnije od groba 1, na relativnoj dubini od 0,45 m, s nogama prema istoku i s rukama uz tijelo, bez priloga (sl. 5)

- **Grob br. 4:** slabo sačuvan skelet (nedostaje lubanja, a veći dio kostiju je slomljen) nalazio se u udubini u podu od žbuke sjeverno od zapadnog pročelja srednjovjekovne crkvice, na koti 0,45 m, orijentiran istok–zapad (noge prema zapadu) i s rukama prekrženim na tijelu, bez priloga (sl. 6 a)

- **Grob br. 5:** nalazio se ispod groba 4, građen od tegula s pokrovom na dvije vode, na relativnoj dubini od 0,96 m, ukopan 10 cm u zdravicu. Skelet se nalazi na tri tegule kojima su obodi odstranjeni. Kod uzglavlja i kod nogu položeni su poprečno ulomci tegula i učvršćeni kamenom. Narančasto–žučkaste su boje, s polukružnim i kružnim žigovima. Pokrov je relativno dobro sačuvan, od osam koso položenih tegula čiji su spojevi prekriveni kupama kanalicama (*imbrices*) koje su na dnu poduprte kamenjem. Kostu su vrlo slabo sačuvane i dijelom nedostaju (lubanja, klavikule i gornje kosti ruku kao i kosti stopala). Noge su prema istoku, a ruke položene uz tijelo. Nema priloga. (sl. 4 presjek F–F, sl. 5, sl. 6, c i d)

Slika 7.

- **Grob br. 6:** nalazio se u udubini između vanjskog lica zida srednjovjekovne crkvice i krnjeg zidića mogućeg temelja zida prezbiterija, ispod poda od kamena i žbuke. Skelet je orijentiran istok–zapad, veoma slabo sačuvan. Nema priloga. (sl. 5)

- **Grob br. 7:** nalazio se u sondi C, sjeverno od sjevernog zida aneksa. Građen je dosta nepravilno, od ravnih tegula na uzglavlju i zaglavlju kao i kupa kanalica crvene boje koje su činile pokrov na dvije vode. Spojevi su prekriveni kupama kanalicama žućkaste boje. Orijentiran je sjever–jug. Za vrijeme iskopavanja nalazio se u razini vode. U dnevniku istraživanja navedeno je da je grob otvoren na kraju druge kampanje, no sačuvane su samo fotografije i nacrt neotvorenoga groba (sl. 6 b).

POKRETNNA GRAĐA:

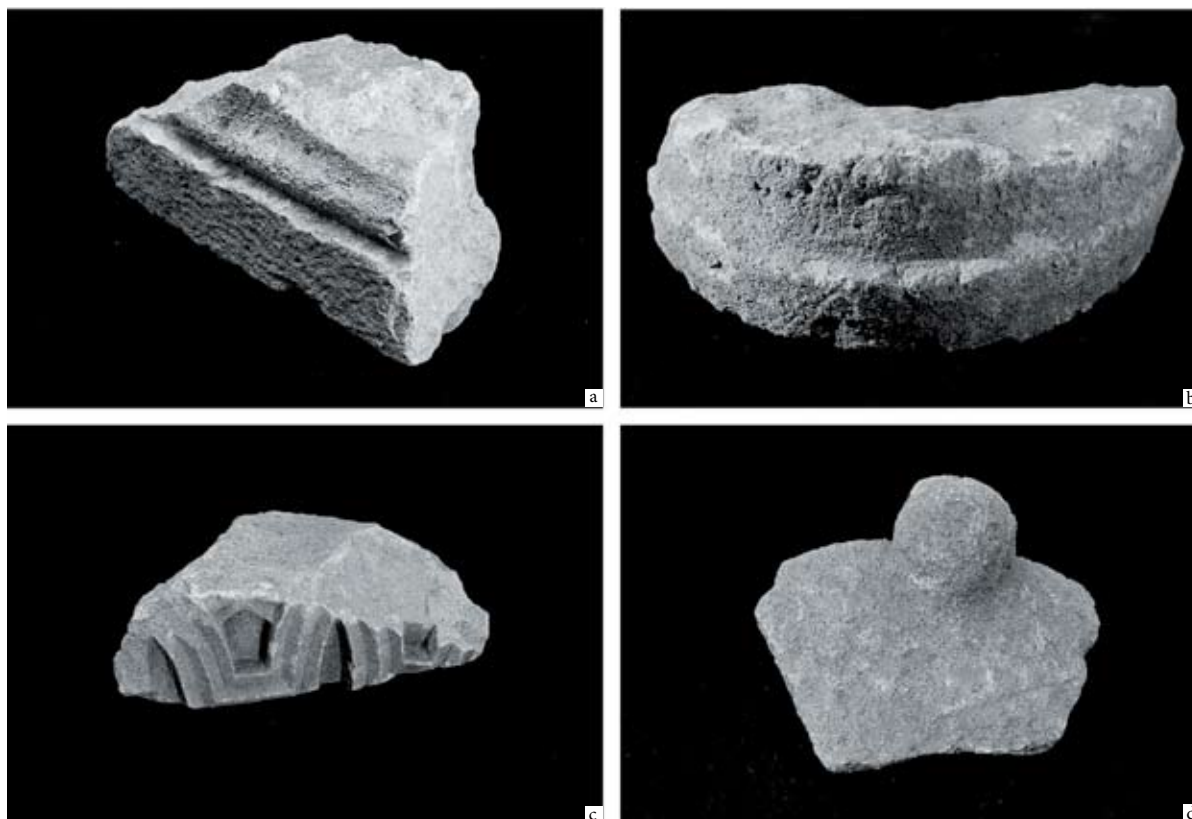
KAMENA GRAĐA U ČUVAONICI ARHEOLOŠKOG MUZEJA DUBROVAČKIH MUZEJA

- Ulomak imposta, inv. br. 1547, vapnenac, dim.: vis. 13 cm, duž. 17 cm, šir. 10,5 cm. Sačuvani su dio dna, jedna bočna strana s gornjom letvicom i prednji dio s križem u reljefu. Križ ima proširene i dvostruko profilirane haste (jedna kraća hasta i dio donje haste). Mjesto nalaza nije navedeno (sl. 7 a).

- Ulomak pluteja, inv. br. 1548, vapnenac, dim.: 14 × 14 × deblj. 5–6 cm. Ulomak je oštećen sa svih strana. Na prednjoj su strani ostatci ukrasa ribljih ljuski pomoću dvostrukih reljefnih glatkih i blago zaobljenih vrpca. Mjesto nalaza nije navedeno (sl. 7 b).

- Ulomak pluteja, inv. br. 1549, vapnenac, dim.: 18 × 20,5

Slika 8.

cm × deblj. 5–5,5 cm. Slomljen je sa svih strana. Na prednjoj strani ukrašen je reljefnim motivom križa smještenim između četiri šesterokuta i četiri osmerokuta pomoću glatke jednostavne vrpce. Mjesto nalaza nije navedeno (sl. 7 c).

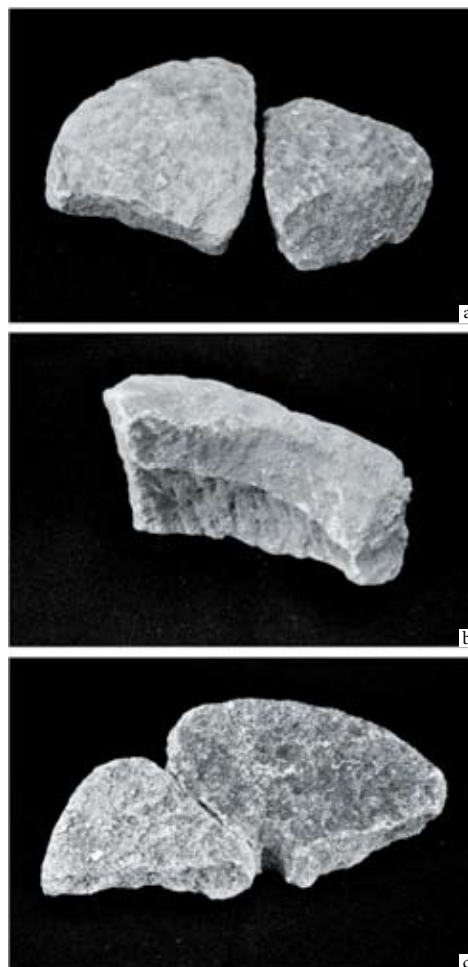
- Ulomak kapitela ili imposta, inv. br. 1551, vapnenac, dim.: 14 × 13 × 5,5–8 cm. Odlomljene su mu bočne strane i stražnja strana. Na prednjoj je strani ukrašen listovima vinove loze izvedenim pomoću dvostruke vrpce. Gore je glatko ispupčenje s urezanim latinskim križićem proširenih hasta. Mjesto nalaza nije navedeno (sl. 7 d).

- Ulomak profiliranog arhitektonskog ukrasa, inv. br. 1550, vapnenac, dim.: duž. 20 cm, šir. 9,5 cm, deblj. 8 cm. Prednja strana je glatke izradbe, a stražnja i donja grublje. Mjesto nalaza nije navedeno (sl. 8 a).

- Ulomak baze stupa, inv. br. 1552, vapnenac, dim.: promjer 21 cm, vis. 8 cm, deblj. 11 cm. Sačuvan je dio profilacije. Prilično grube izradbe. Nađen je u zapadnom dijelu aneksa (sl. 8 b).

- Ulomak ploče, inv. br. 1553, vapnenac, dim.: sačuvana visina 5,5 cm, širina 14,8 cm, deblj. 9,5 cm. Oštećen je sa svih strana, ali su mu sačuvani dijelovi prednje ornamentirane i stražnje glatko obrađene strane. S prednje je strane ukrašen šiljatim troprutim arkadicama povezanim dolje tropruticom (ostali su dijelovi triju arkadica i dio trokutića između vrhova). Mjesto nalaza nije navedeno (sl. 8 c).

- Ulomak posude (*mortar*), inv. br. 1554, vapnenac, dim.: vis. 9,5 cm, šir. 13,5 cm, deblj. 3 cm, šir. ručke 3,7 cm. Vanjska

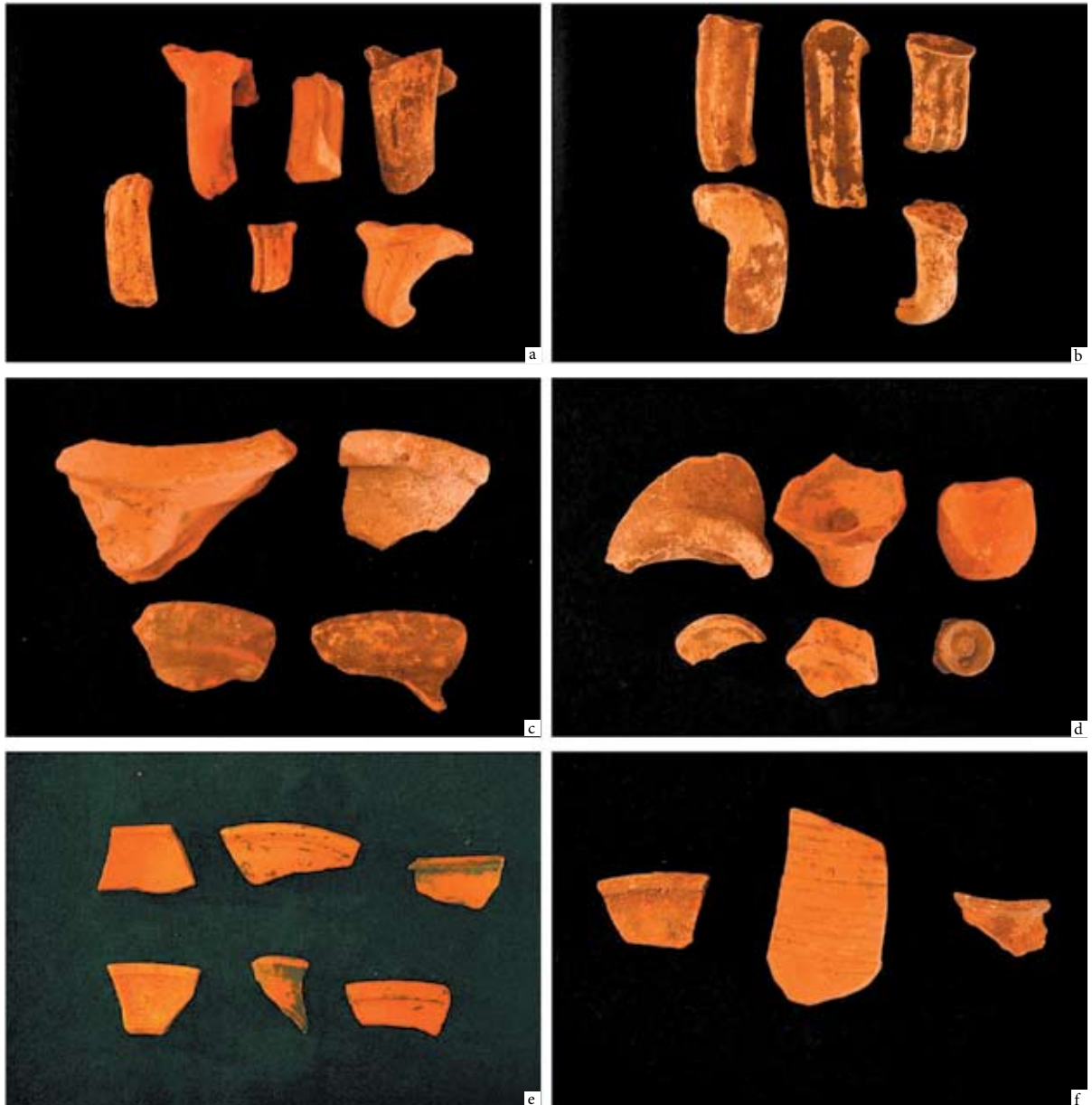
Slika 9.

Slika 10.

Slika 11.

Slika 12.

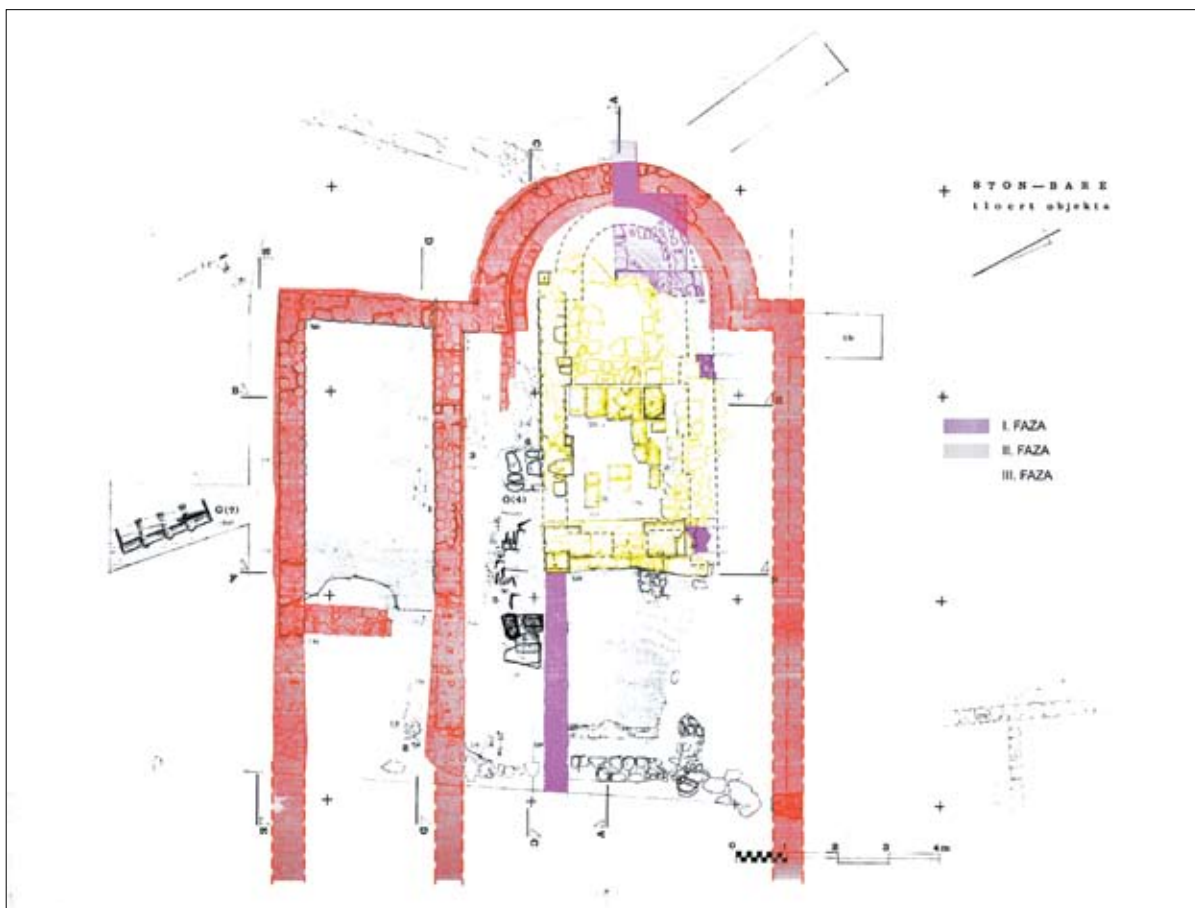
strana je grube izradbe, dok je unutarnja glatka. Gornji dio izvijene ručke je u ravnini s rubom. Mjesto nalaza nije navedeno (sl. 8 d)

- Ulomak posude (*mortar*), inv. br. 1555, vapnenac, dim.: 13 × 12 cm, deblj. 4,5 cm. Manji ulomak, čija je vanjska strana grube izradbe, a unutarnja glatka. Mjesto nalaza nije navedeno (sl. 9 a).
- Ulomak posude (*mortar*), inv. br. 1556, vapnenac, dim.: 18 × 17 cm, deblj. 4,5 cm. Vanjska je strana grublje izradbe, a unutarnja je glatka. Možda se radi o ulomku iste posude pod inv. br. 1555. Mjesto nalaza nije navedeno (sl. 9 a).
- Ulomak posude (*mortar*), inv. br. 1557, sivi kamen, dim. 22 × 12 cm, deblj. 4–5 cm. Izvana i iznutra je grube izradbe. Mjesto nalaza nije navedeno (sl. 9 b).
- Ulomak žrvnja, inv. br. 1558, sivi kamen, dim.: vanjski promjer 14 cm, promjer središnje rupe 2,7 cm, deblj. 4 cm.

Ulomak, polovicu žrvnja, čine zapravo dva ulomka koji se spajaju po lomu. Nađen je u brodu ranokršćanske crkve, u sloju između groba 4 i groba 5 (sl. 9 c).

KAMENA GRAĐA U ŽUPNOM DVORU U STONU

- Ulomak vijenca ili konzole, vapnenac, dim.: vis. 14,5 cm, šir. 19 cm, deblj. 30 cm: Radi se o završetku vijenca s udubljenjem za uglavljivanje. Donji je rub glatke izradbe, a ispod je konkavno polje s reljefno izvedenim stiliziranim listovima akanta. Jedan je list sačuvan u cijelosti, a dva mjestimično. Iznad jednostavne profilacije je polje malo uvučeno u odnosu na prethodno i ukrašeno motivom astragala. Gornji rub i gornja strana glatke su izradbe (sl. 10 a).
- Ulomak ugaonog dijela vijenca ili konzole, vapnenac, dim.: vis. 16 cm, 14 × 16 cm. Oštećen je sa svih strana. Gornji

Slika 13.

je rub glatko obrađen, a ispod je konkavno polje s reljefno izvedenim motivom od tri glatko obrađena lista sa spiralnim završetkom koji je s desne strane obrubljen stiliziranim listom vinove loze. Ispod tog polja je profilacija, a polje se sužava prema gore i ukrašeno je motivom astragala (sl. 10 b).

- Ulomak dna stupića, vapnenac, dim.: vis. 12,3 cm, promjer 15,5 m. Odlomljen je s gornje i donje strane, ukrašen sa tri polukružna paralelna zadebljanja. Mjesto nalaza nije navedeno, nađeno tijekom istraživanja (sl. 11 d).
- Ulomak pilastra s početkom stupića, vapnenac, dim.: vis. 0,27 m, šir. stranica 0,195 – 0,22 m, vis. stupića 0,6 m, promjer stupića 0,16 m. Radi se o gornjem dijelu pilastra s višestrukom profilacijom u obliku pravokutnika na prednjoj strani, bez ornamenta na bočnoj strani, s udubinom za umetanje pluteja na drugoj bočnoj strani. Nađen je u štu ispod razine pločnika, po sredini srednjovjekovne crkve (sl. 11 a, b, c).
- Ulomak stupa, vapnenac, dim.: promjer 0,25 m. Odlomljen je s gornje i donje strane. Mjesto nalaza nije navedeno, nađeno tijekom istraživanja (sl. 10 c).

KERAMIČKA I STAKLENA GRAĐA U ČUVAONICI ARHEOLOŠKOG MUZEJA DUBROVAČKIH MUZEJA

Većinu keramičkih nalaza čine ulomci ručki, rubova i dna amfora. Mogu se izdvojiti ulomci rubova finije crvene keramičke građe kao i ulomak prstenastog dna staklene posude zelenkaste boje, koji mogu kronološki pripadati od 2. do 4. stoljeća (inv. br. 1572–1601, 1679, sl. 12 a, b, c, d, e, f).

Novac

- U dnevniku istraživanja (20. kolovoza 1969.) spomenut je nalaz novca (nije nađen među građom): Claudius Gothicus (vladao kao Klaudije II., od 268 do 270.). Nađen je u zapadnom dijelu aneksa, “na sjevernom zidu, 0,60 m sjeverno od groba 2, na istom nivou”.
- Spomenut je i nalaz novca Dive Faustine (umrla 140.) u kratkom izvješću o radovima, ali nije nađen među građom.
- Spomenut je u istom izvješću nalaz iz 1967. jako korodiranog dubrovačkog novčića, koji je nakon čišćenja od strane muzejskog preparatora datiran u sredinu 16. stoljeća. Nađena je samo vrećica bez novčića, sa sljedećim tekstom: “dubrovački novac nađen u prostoru IIIa u ravnini poda s njegove južne strane. Položaj označen na tlocrtu. Novac je po Rešetaru 17 tip /str. 34, T. 2,22/ – g. 1546”.

Slika 14.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Nakon analize tlocrta i presjeka mogu se izdvojiti najmanje tri najvažnije vremenske faze izgradnje na lokalitetu "Bare", a to je antička faza, koje je prethodila izgradnji starokršćanske crkve, zatim kasnoantička faza, s izgradnjom starokršćanske crkve u koju spada naknadno izgrađeni sjeverni aneks, potom njegova podjela i zidanje otvora aneksa prema crkvi, faza izgradnje ranosrednjovjekovne crkvice u brodu starokršćanske bogomolje (sl. 13, faza I., faza II., faza III.). Uz te glavne faze postoje zidne konstrukcije i grobovi koje je teško pripisati točno određenoj fazi.

FAZA I. – Prije izgradnje starokršćanske bazilike

Rimski premjer ili centurijacija Stonskog polja, uočljiva sa svojim česticama na današnjim katastarskim planovima od rimske stonske solane do Česvinice, učinjena je kako bi se zemlja pogodna za maslinike i vinograde, nakon oduzimanja pokorenim stanovništvu, dodijelila doseljeničkim obiteljima, budućim nositeljima privrede u Stamnumu–Stagnumu, dijelu agera kolonije Narone (sl. 14 a). To se plodno polje nalazilo između dvaju mora, unutarnjega i vanjskog; oba su bila pogodna za sklanjanje plovila i ribarstvo. Premda je razina mora u antičko vrijeme bila niža, solane su zasigurno postojale i donosile sigurnu dobit svojim vlasnicima. Zahvaljujući jakom izvoru vode s ishodištem u podnožju brda Sv. Mihajla, još u rimskom razdoblju, u kojem su, kako se pretpostavlja, bili najraniji objekti Stamnuma, nije nedostajalo ni mlinova koji su bili od koristi za širi areal (sl. 14 b). Starosjedoci su se najvjerojatnije bavili poljodjelstvom i stočarstvom, kao što su običavali i prije dolaska doseljenika.

Temelji većeg sklopa antičkih gospodarsko–stambenih zgrada uočeni su na uzvisini Gorica i u njezinu podnožju usred Stonskoga polja, ali nisu istraženi (sl. 17 d). Na jednom je dijelu bila izgrađena velika starokršćanska bazilika sv. Marije (poslije sv. Marije Magdalene). Isto tako, ispod ruševina crkve sv. Petra u podnožju Svetog Mihajla uočeni su dijelovi antičkog zdanja, također neistraženog.⁶

Isti je slučaj i s lokalitetom na Barama, koji je djelomično istražen. Rimskom razdoblju pripadaju ostatci paralelnih zidova orijentacije sjever–jug i zida orijentiranog istok–zapad, što se vjerojatno sječe s njima pod pravim kutom, te pregradnja ispod zapadnog kraja poda u lađi starokršćanske crkve. Čini se da

toj fazi također pripada sklop u južnom dijelu apside (četvrtasta konstrukcija dimenzija 1,60 × 1,40 m) i zid orijentacije istok–zapad koji izlazi istočno od njega i na kojem je sagrađen dio zida apside. Naslanja se na antički zid orijentiran sjever–jug (sl. 15 a). Svi se navedeni zidovi inače nalaze na nižim kotama u odnosu na drugo ziđe (sl. 13, faza I.). Na presjecima A–A i F–F (sl. 4 – osobito zapadno od groba br. 5 pod tegulama) vidljiv je ostatak poda sačuvanog na nižoj razini od ostalih u ranokršćanskoj i ranosrednjovjekovnoj crkvi koji su građeni u razini temelja. To bi najvjerojatnije trebao biti sačuvani antički pod uz zid orijentiran istok–zapad unutar crkve. Istoj fazi još pripadaju dijelovi pločnika (koji su bili u sekundarnoj uporabi u ranosrednjovjekovnoj crkvi). Toj fazi pripadaju i ulomak donjeg dijela stele (nije označeno ni u dnevniku, ni u tlocrtu, a može se jedino odnositi na ploču čiji je donji dio grubo klesan, a ostatak gornjeg dijela glatke je izradbe) i ploča s dva udubljenja, možda za uglavljanje greda preše za ulje (sl. 15 b). Novci ostatke građevine prve faze okvirno smještaju u razdoblje od sredine 2. ili druge polovice 3. stoljeća do vremena kada se odustalo od daljnje uporabe ove građevine, što se moglo dogoditi i prije građenja sljedeće faze. Istoj su fazi vjerojatno pripadali i ulomci triju kamenih posuda s ručkama ili *mortari*, tipično rimskih oblika, kao i ulomak žrvnja (sl. 8 d; sl. 9 a, b, c).⁷ Jesu li ulomci vijenaca ili konzola koji se mogu datirati također u drugu polovicu 2. sve do druge polovice 3. stoljeća, pripadali antičkoj građevini na ovoj lokaciji (sl. 10 a, b), teško je reći zbog oskudnih arhitektonskih ostataka koje možemo pripisati tom vremenu.⁸ Za izgradnju kasnijih objekata ionako je upotrijebljen građevni materijal iz ove faze. Međutim, ovako ornamentirani ulomci vjerojatno su krasili građevinu koja je morala biti reprezentativnijeg karaktera od građevina koje su činile stambeno–gospodarski kompleks tipa *villae rusticae*, za koju se općenito za nalaz iz Bara u literaturi, kako je već navedeno, pretpostavlja da je prethodila starokršćanskoj crkvi. Ne treba možda isključiti u prvoj fazi postojanje manje građevine kulturnog karaktera, možda mauzoleja ili veće grobnice imućnijeg vlasnika imanja na tom lokalitetu ili na obližnjim lokalitetima, na Gorici, na arealu oko sv. Petra itd. Naime, na područjima epidauritanskog kao i naronitanskog agera, oko velikih gospodarskih sklopova česta je pojava takvih objekata, primjerice kompleksa

7 Čremošnik 1976, str. 70, T. III.

8 Bojanovski 1982, str. 20 sl.7, T. II i V; Bojanovski 1986, str. 90, sl. 9.

6 Zaninović 1996, str. 407–409.

Slika 15.

villa u Paniku kod Bileće u Hercegovini.⁹ Ovdje se takva vrsta spomenika ili nije sačuvala ili pak još nije nađena, što je vjerojatnije. Postoji i otežavajuća okolnost u slučaju antičkog Stannuma kao i kod rimskog Epidaura, kasnijeg Cavtata u sklopu Dubrovačke Republike. Naime, početkom 14. stoljeća započeta je njegova planska izgradnja, s pripadajućim monumentalnim zidinama, što je iziskivalo uporabu velike količine građevinskog materijala, pa je stoga korišten i kamen rimskih objekata.

Na kraju, treba spomenuti da su otkrivena još dva zida debljine od oko 0,30 m, koji se sijeku pod pravim kutom, te dijelovi poda od žbuke oko 3 m južno od ostatka južnog zida starokršćanske crkve, što je vidljivo na tlocrtu, a nije spomenuto u dnevnicima (sl. 3).

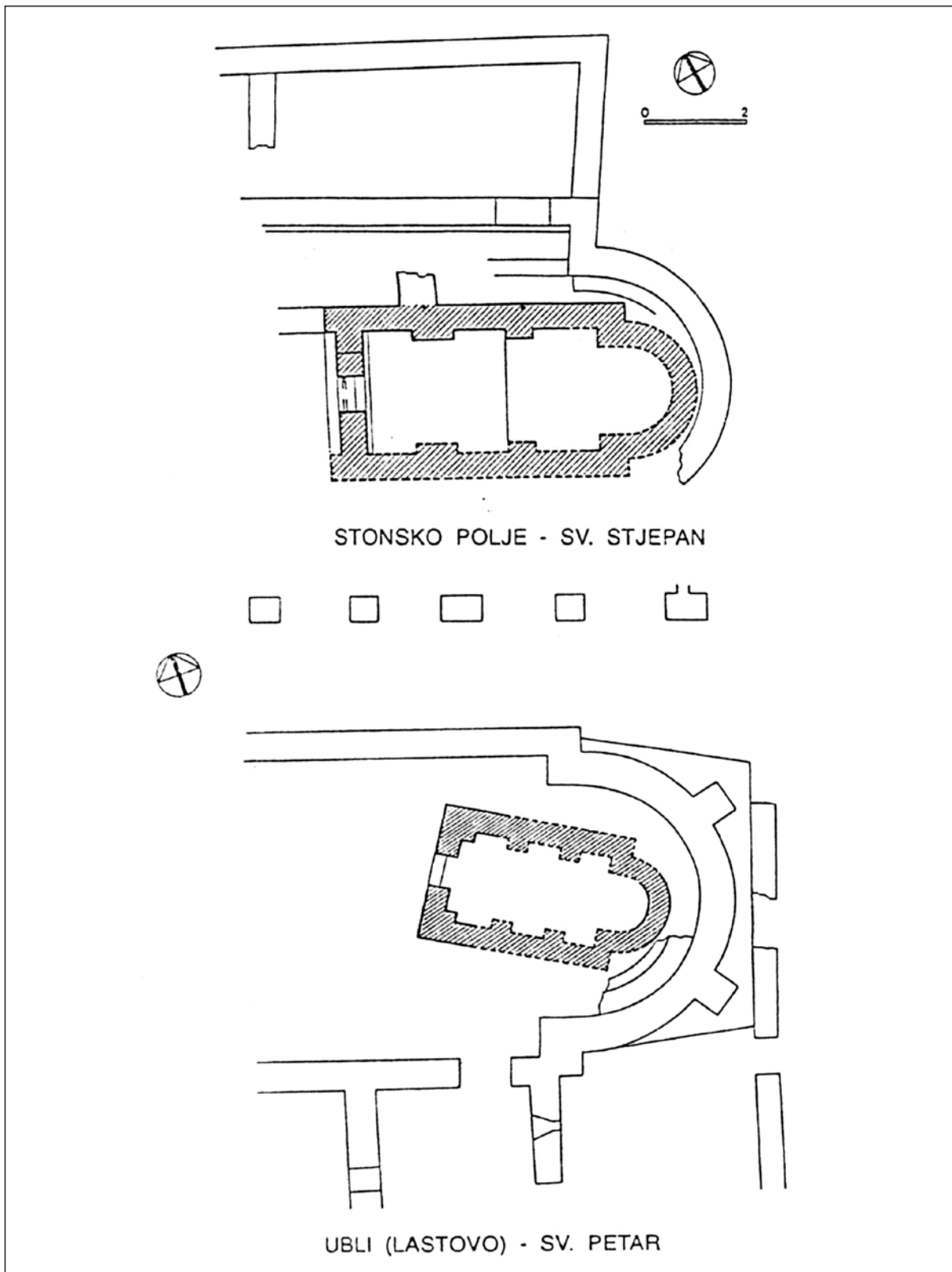
S ove vremenske distance i s postojećom dokumentacijom to je teško utvrditi, ali najvjerojatnije se radi o građevini ove faze.

FAZA II. – Starokršćanska crkva

Spada u tzv. složene bazilike naronitanskog područja s jednim brodom, apsidom, polukružnom izvana i potkovastog oblika iznutra, s klupom za kler, pravokutnim prezbiterijem i barem jednom dogradnjom na sjeveru s komunikacijom prema crkvi, koja je poslije zazidana i podijeljena na dva dijela djelomično sačuvanom pregradom (sl. 13, faza II.; sl. 15 c, d). Građena je u tehnici *opus incertum* iznad starije rimske građevine, a zidovi su joj sačuvani u visini od pedesetak centimetara iznad temelja. Vjerojatno je imala drvenu potkrovnju konstrukciju, kako je bilo uobičajeno u to vrijeme. Tako ju je ukratko opisala Pascale Chevalier u *Eccle-*

9 Čremošnik 1976.

Slika 16.

siae Dalmatiae pod *Ston-Stamnum* 4 (Sveti Stjepan), ali kako nije bila u posjedu dokumentacije s arheoloških istraživanja, zbog manjkavog nacрта nastale su pogreške u iskazivanju dimenzija ili gabarita crkve.¹⁰ Tako su stvarne dimenzije veće od ondje navedenih: ukupna dužina iznosi 12,90 m, a ukupna širina 10,30 m. Rekonstruirana unutrašnja širina broda iznosila bi 6 m, širina apside oko 4,30 m, dubina apside 2,80 m, širina zidova 0,50 m, širina zidova s temeljima 0,60–0,70 m. Sjeverni zid sjevernog aneksa zapravo je paralelan sjevernom zidu crkve. Aneks koji je poslije podijeljen pregradom na 5,60 m od svojega istočnog zida zapravo se ne sužava, kako sugerira P. Chevalier. Širi je naime samo temelj njegova južnoga zida (sjevernog zida crkve) prema zapadu. Navodi i ostatak temelja (1,50 m dužine × 0,30 m širine) zida prezbiterija, koji je vidljiv na tlocrtu i koji počinje upravo kod otvora apside, a sastoji se od dva reda manjih kamenova spojenih s podom unutar svetišta. Taj je pod djelomično razvaljen kako bi se na tome mjestu mogao položiti pokojnik nađen u grobu br. 6. Vidljiv je na tlocrtu i sačuvani djelić južnoga zida crkve. Omogućuje pretpostavljenu rekonstrukciju apside i južnog zida, premda je južna strana lokaliteta sasvim devastirana, a zapadna nedostupna za istraživanja. Ostatak poda u zapadnom dijelu crkve istovjetan je podu u aneksu i gotovo je na istoj razini (sl. 4, presjek F–F; sl. 17 a).

Glede crkvenog namještaja, u crkvi je bez sumnje postojao spomenuti prezbiterij, kao na primjer u manjoj bazilici u Ublima na otoku Lastovu.¹¹ Potvrđuju to nalazi ulomka gornjeg dijela pilastra s početkom stupića i manjeg dijela stupića, kao elementi koji su nosili arhitrav (sl. 11 a, b, c, d).¹² To još potvrđuju nalazi i dvaju sasvim malih ulomaka pluteja (sl. 7 b i c). Jedan je ukrašen spomenutim motivom ribljih ljuski; (najbliži slično ukrašeni primjerak je mali ulomak koji potječe iz obližnje crkvice sv. Petra na južnom dijelu Stonskog polja (*Ston-Stamnum* 2 kod Pascale Chevalier).¹³ Grube je izradbe, a ljuske su jednostavno prikazane dvjema paralelnim urezanim crtama. Na ostatku freske koja se sačuvala na dnu apside također obližnje starokršćanske bazilike sv. Marije na Gorici, vidljivi su tragovi istog motiva u pravokutnom ucrtanom polju.¹⁴ Iz crkve na otočiću Lučnjaku u Pelješkom

kanalu potječe manji ulomak ukrašen ljuskama prikazanim dvjema paralelnim reljefnim vrpčama oštih rubova, dok su u Sv. Stjepanu vrpce mekše izrade.¹⁵ Na Braču, u Mirju nedaleko od Postira, nađeni su ulomci dvaju pluteja s istim motivom, ali različitog oblika. Isti se ornament javlja u Saloni, na oltarnoj pregradi u bazilici Pet mučenika na Kapljuču, zatim na pluteju iz Marusinca i na tranzenama u bazilici Urbani, a desetak se ulomaka s nepoznatih lokaliteta nalazi u Arheološkome muzeju u Splitu.¹⁶ U Posedarju, na zadarskom području, nađen je također plutej ukrašen ljuskama.¹⁷ Drugi spomenuti mali ulomak pluteja s geometrijskom shemom koja se sastoji od križeva, heksagona i oktogona rijedak je primjerak jednostavne primjene karakteristične kršćanske simbolike na kamenu. Ta se shema može naime uglavnom vidjeti na mozaicima: u ambulatoriju salonitanske katedrale – podignute početkom 5. stoljeća za biskupa Simferija i Ezihija – u sjevernom trijemu dvorišta Dioklecijanove palače, u sjevernom brodu bazilike iz 5. stoljeća u Poreču koja je prethodila Eufrazijevoj bazilici. Motiv je vidljiv u ponešto jednostavnijem izdanju na mozaiku s takozvane solinske zaobilaznice. Nastao je pod utjecajem mozaičkih predložaka u Akvileji ili Gradu, na kraju 4. ili početku 5. stoljeća, a datiraju se uglavnom u 5. stoljeće.¹⁸ U Novalji na otoku Pagu otkrivena je velika bazilika u čijoj je apside polovica mozaičnog poda ukrašena istim motivom.¹⁹

Što se tiče arhitektonskih elemenata, ulomak imposta s latinskim križem proširenih hasta je dio klasičnog repertoara i široko je rasprostranjen u većini starokršćanskih bazilika²⁰ (sl.).

Drugi ulomak je toliko malih dimenzija da je teško reći radi li se o dijelu imposta, kapitela ili nekom trećem elementu (sl. 7 d). Svakako se može konstatirati sličnost ukrasa na jednoj strani imposta nađenog u Žitomislicima u okolici Mostara: ukrašen je listovima vinove loze i ispupčenjem s urezanim latinskim križićem iz 5. ili 6. stoljeća.²¹ Na kraju, ulomak profiliranog arhitektonskog ukrasa i ulomak baze stupa mogli su pripadati kako prijašnjoj fazi, tako i fazi starokršćanske crkve (baza stupa je mogla služiti na primjer za oltarnu konstrukciju). U onako dubokoj

10 Chevalier 1996, str. 452–453, pl. LVVIII–3.

11 Cambi 1989, str. 2422, str. 2423, Fig. 25.

12 Chevalier 1996, str. 195, pl. LXVIII.

13 Chevalier 1996, str. 450, Fisković 1980, str. 235, sl. 27 b.

14 Fisković 1980, str. 226, sl. 17.

15 Fisković 1980, str. 235, sl. 27 a.

16 Marin 1980, str. 86–89; Chevalier 1996, pl. XCI, XCII, XCIV.

17 Vežić 2007, str. 123, sl. 7.

18 Jeličić–Radonjić 1990–2000, str. 55–67.

19 Cambi 1989, str. 2425, str. 2426, Fig. 28.

20 Chevalier 1996, pl. XIV–XVII.

21 Anđelić 1978, str. 311, T. XIII, sl. 1 b.

Slika 17.

apsidi mogao je stati i ciborij nad oltarom, osobito ako je svetište ulazilo u brod crkve, ali nemamo nažalost sačuvan ni jedan materijalni element za potkrjepu takve pretpostavke.

Datacija crkve sv. Stjepana ovisi i o prihvaćanju štovanja prvog đakona i prvomučenika u gradovima Dalmacije. U drugoj polovici 5. stoljeća njegov se kult proširio u samome Rimu, a štovalo ga se od početka 6. stoljeća u najstarijim samostanskim zajednicama u manjim naseljima oko Splita, na Braču, pa i u južnoj Dalmaciji.²² Na našem se području to odnosi na Epidaur kao sjedištem biskupije: na poluotoku Sustjepanu pronađeno je trinaest kasnoantičkih grobnica *a pozzo*, ukopanih unutar zidova jedne vile izvan zidina.²³ Je

li se tamo radilo o manjem kulturnom zdanju koje je zauzelo apsidalni prostor kao i manji dio prostora zapadno od nje? Naime, pred apsidalnim prostorom nalazila se jedna grobnica s ulazom okrenutim prema istoku i mogla je imati središnje kulturno značenje u odnosu na druge, smještene niže i orijentirane u pravcu sjever–jug. Ne zaboravimo ni grad Dubrovnik i u izvorima spomenutu crkvu sv. Stjepana, za čiji se južni zid pretpostavlja, nakon revizijskih iskopavanja, da pripada crkvi iz 6. ili 7. stoljeća, koja će poslije doživjeti nekoliko preinaka.²⁴

Ta se starokršćanska crkva sv. Stjepana u Barama nalazila na području Stamnuma u okviru naronitanske biskupije. Čini se da je Stamnum bio sjedište novoutemeljene biskupije 533. tijekom Drugoga crkvenog

22 Marasović 2008, str. 178.

23 Zaninović 1988, str. 93.

24 Menalo 2003, str. 12 i 13.

278 |

Slika 18.

sabora, nedaleko od pretpostavljene stolne crkve sv. Marije na Gorici.²⁵

Ornamentalni repertoar nađenih dijelova ploča s ograde prezbiterija ili arhitektonskih elemenata stilski odgovara onome što se rabi na salonitanskim starokršćanskim spomenicima, šire u Dalmaciji (na području Bosne i Hercegovine), pa tako vjerojatno i na dubrovačkom području. Ovdje se radi o latinskom križu na impostu ili pilastru sa stupićem, koji Chevalier datira u 6. st.²⁶ Plutej s prikazom izrazite kršćanske simbolike, križa kao središta okružena geometrijskim likovima s brojevima 6 i 8 kao ključnim danima u Velikome tjednu, predstavlja rijetku imitaciju u kamenu velikih mozaika u Saloni, sjedištu metropolije. Ute-

meljenje nove biskupije početkom 6. stoljeća dalo je najvjerojatnije novi impuls za građenje većega broja bogomolja u Stannumu i okolici. Poklopilo se to u ovom slučaju s početkom štovanja sv. Stjepana u ovim krajevima.

Na kraju, dva groba pod *tegulama* mogu se uklopiti u vrijeme postojanja ove crkve, no u nedostatku bilo kakvog indikativnog priloga nakita, preciznija datacija nije moguća. Grob br. 5 nalazi se u samoj crkvi, a otkriven je ispod groba 4, a grob 7 je nađen južno od aneksa; zbog nedostatnih istraživanja nije poznato je li bilo još sličnih ukopa oko same crkve.

FAZA III. – Ranosrednjovjekovna crkva

Crkva nije nastala kao adaptacija starokršćanske crkve, što je slučaj u Stonskome polju sa crkvama sv. Marije na Gorici, sv. Petra i sv. Ivana Evanđelista.

25 Marasović 2008, str. 124.

26 Chevalier 1996, str. 195, pl .LXVIII.

Nastala je kao novogradnja manjih dimenzija unutar starokršćanske crkve kao na primjeru sv. Petra u Ublima na Lastovu (sl. 16 dolje).²⁷ Riječ je, kao što je to uobičajeno, o nastavku korištenja kulturnoga mjesta. Prema podacima Pascale Chevalier, predromanička kapela bila je dimenzija, najviše, $3,65 \times 5,55$ bez apside, izgrađena je na području svetišta i apside prijašnje crkve i uništila im je podnice.²⁸ Igor Fisković nekoliko je puta pisao o toj crkvi da bi napokon dao prijedlog tlocrtne rekonstrukcije s polukružnom apsidom iznutra kao i izvana (sl. 16 gore).²⁹

Što je zapravo ostalo od tog zdanja koje se nalazilo na najvišoj koti, pokazuje ovdje analizirana dokumentacija s iskopavanja (sl. 13, faza III.): najprije se može govoriti o njezinom sjevernom zidu, oko 0,50 m visine i 0,50 m širine sa dva pilastra na unutarnjem licu, kako bi bila postignuta trodijelna raščlamba bočnih zidova i presvođivanje. Zid je prekinut na istočnom kraju tako da nema prijelaza na apsidu, a na zapadnom kraju također, tako da ne postoji spoj sa zapadnim zidom (sl. 4, presjek C–C). Zapadni zid izgrađen je dijelom na antičkom zidu, dijelom na podu od žbuke starokršćanske crkve i ima samo jednu sačuvanu lezenu kraj sjeverozapadnog ugla crkve, jer se nije sačuvao njegov južni kraj. Ispod zida na vanjskoj strani sačuvan je širi temelj, kojeg čine ili veći kameni blokovi ili dva reda manjih. Sačuvao se prag od vapnenca (dimenzije: duljina 0,60 m, širina 0,47 m i debljina 0,22 m). Sačuvan je pod crkve od većih ploča (najvjerojatnije antičke i kasnoantičke provenijencije, u sekundarnoj uporabi), složenih po sredini predromaničke crkve u prvom i drugom traveju od ulaza (sl. 17 c). Južni zid nije sačuvan, ali je zato podloga za zid sačuvana u vidu manjih kamena, više ili manje pravilnih oblika s blagim padom prema jugu zbog klizanja tla (sl. 17 c). Neki su najvjerojatnije pomaknuti zbog korijena velike platane koja se nalazila na uzvisini prije istraživanja. Na presjeku A–A (sl. 4) vidljivo je kako je razina poda viša počevši od pilastra do apside (od trećeg traveja), što je bilo uobičajeno iza oltarne ograde. Na istočnoj strani, u apsidi starokršćanske crkve, vidljiva je u presjeku dosta debela podloga za pod ranosrednjovjekovne crkve, od sitnog kamenja i žbuke iznad sloja zemlje (sl. 17 b). Dimenzije ove crkvice na originalnom nacrtu bile bi $6 \times 3,40$ m, i to bez apside. Moguće je da je antički zid u produžetku sjevernog zida ove crkvice ponovno

upotrijebljen kao sjeverni zid nekog predvorja u kasnom srednjem vijeku.

Glede nalaza arhitektonske plastike ili crkvenog namještaja koji bi pratili ovu fazu, pronađen je samo mali ulomak ploče s karakterističnim šiljatim arhadicama (sl. 78 c). Zbog malih dimenzija teško je reći radi li se o ulomku pluteja, arhitrava ili zabata oltarne ograde, ali ornament je sličan onome što se može vidjeti, primjerice, na zabatu ili na arhitravu oltarne ograde s natpisom iz crkve sv. Jurja u Janjini, na zabatu iz Župe dubrovačke i iz Gospe od Lužina u Stonu,³⁰ svi iz sklavinija u okolici Dubrovnika, i na kraju na ulomcima ciborija iz Sv. Stjepana i Sv. Petra Velikog u Dubrovniku.³¹ Okvirno se datiraju od kraja 9. do u drugu polovicu 10. stoljeća.

U plodnom se Stonskom polju nalazila crkva sv. Marije (sv. Marije Magdalene ili samo sv. Magdalene) na Gorici (sl. 17 d). Kako se pretpostavlja da je to bila stolna crkva Stonske biskupije u ranokršćansko doba i kako je dominirala okolnim terenom, jasno je da je to mogla i biti u ranom srednjem vijeku, kada je podijeljena pilonima u tri broda i kada joj je dodan zvonik s *westverkom*.³² Pretpostavlja se da se tijekom splitskih sabora koji su se održali 925. i 928. nije osporilo pravo postojanja Stonskoj biskupiji jer je postojala od starine. U to se vrijeme spominje uz Dubrovačku i Kotorsku, i to u smislu da u cijelosti sve trebaju poštovati i služiti nauku kršćanske vjere. Stonska (ili Zahumska) biskupija spominje se inače prvi put 877. kao sufragana Splitske metropolije u okviru nove kneževine Zahumlje.³³ Tako su crkve sv. Petra i sv. Ivana doživjele također stanovite preinake za gradnju svodova kako bi se u njima mogla ponovo obavljati služba Božja.³⁴ U prezbitariju starokršćanske crkve sv. Stjepana sagrađena je međutim sasvim nova kapelica. Uporabom građevnog materijala iz starokršćanske faze za izgradnju nove bogomolje malih dimenzija i njezinim popločavanjem pomoću ranijih elemenata kao što su dijelovi antičkog torkulara ili stele i starokršćanskog pločnika, to je kulturno središte sv. Stjepana Prvomučenika ponovo zaživjelo, istina u manjem gabaritu, također u ranom srednjem vijeku, najvjerojatnije u prvoj polovici 10. stoljeća.

Stanovnici grada Stona – koji sredinom 10. stoljeća spominje Konstantin VII. Porfirogenet u zahumskoj *sklaviniji* (uz Ošlje) i koji je središte nove kneževine Za-

27 Fisković 1995, str. 18, sl. 5, str. 23.

28 Chevalier 1996, str. 452–453.

29 Fisković 1995, str. 18, sl. 5, str. 23.

30 Jurković 1986, str. 187, crtež 2 A i B, sl. 11, sl. 23.

31 Menalo 2003, str. 50, sl. 21, 22 i 23, str. 51. sl. 23 i 24, str. 68, sl. 75, str. 69, sl. 76.

32 Marasović 2008, str. 124.

33 Lupis 2001, str. 198.

34 Fisković 1988, str. 194, sl. 2; Fisković 1980, str. 227, sl. 18.

humlja s vladarskim sjedištem/kneževskim dvorom na brdu Gradac ili Sv. Mihajlo (prvi poznati vladar Mihajlo Višević/Viševučić i najvjerojatnije njegov otac Viša) i poslije kraljevsko sjedište za vrijeme Zvonimira³⁵ – tako nastavljaju živjeti i štovati svoje svece od davnina u Stonskom polju sve do preseljenja stanovništva u 14. stoljeću u novoizgrađeni grad podno brda Bartolomije (sl. 17 b).³⁶

4. OSTALO

Na lokalitetu su još dva četvrtasta, prilično nemarno zidana stupa od kamenova različite veličine, dimenzija oko 1 × 1 m, vidljiva u tlocrtu (sl. 3) i na presjeku C–C (sl. 4), no nisu duboko utemeljeni, što govori da su mlađi od ostatka drugih zidova na lokalitetu (sl. 17 a). Nalaze se jedan tik do vanjskog lica zida srednjovjekovne crkve (ili je možda tijekom popravaka organski povezan sa zidom crkve), drugi, nepravilnijeg oblika i nemarnije zidan, do antičkog zida u produžetku. Razdaljina između ugla apside i prvog ostatka stupa te prvoga i drugog iznosi oko 2,20 m. Iako je u dnevniku zabilježeno da je radi nalaza ovih stupova prostor starokršćanske crkve mogao biti podijeljen na tri broda, to naprosto nije moguće: ne nalaze se na mjestima konstruktivno pogodnim za tu svrhu. Uz to, bočni bi brodovi u tom slučaju imali jedva pola metra širine. Mogli su eventualno poslužiti kao potporni stupovi u jednoj kasnosrednjovjekovnoj fazi.

Zbog pomanjkanja bilo kakvih nalaza nakita ili priloga koji bi mogli odrediti dataciju grobova br. 1, 2, 3, 4 i 6 (sl. 5 i 6), teško je reći jesu li pripadali ranosrednjovjekovnoj III. fazi gradnje, što može biti prihvatljiva varijanta ili su ukopi vršeni u nešto kasnijem razdoblju.

ZAKLJUČAK

Jasno je da je već davno trebalo završiti istraživanja na ovom višeslojnom lokalitetu, s time da se pokušaju pronaći tragovi zapadnog pročelja starokršćanske crkve. No, bilo je nužno objelodaniti dokumentaciju, a posebice popratnu građu. Lokalitet je nakon konzervacije zatrpan i nije dostupan (sl. 17 c i d). Faza I. (okvirno od 2. do 4. stoljeća) dokumentirana je, osim nizom paralelnih zidova orijentiranih sjever–jug i pronađenih na najnižoj razini na terenu, novcem, keramičkim i kamenim nalazima. Fazu II. označavaju arhitektonski nalazi manje bazilike s aneksom, ali osobito oskudni ostatci pluteja ograde prezbiterija, koji najvjerojatnije pripadaju početku 6. stoljeća, dok je III. faza rezultat novog ranosrednjovjekovnog duha, izraženog u gradnji male kapele čija je unutrašnjost nadsvođena i ukrašena oltarnom ogradom ukrašenom predromaničkom pleternom ornamentikom, karakterističnom za 10. stoljeće.

Ako bi se u bliskoj budućnosti osnovao mjesni muzej, za što Općina Ston pokazuje sve veće zanimanje, osobito nakon redovitih prezentacija rezultata arheoloških istraživanja širega pelješkog kraja i poduzetog programa restauracije kamene baštine Stona i okolice (od antike do srednjega vijeka) za potrebe buduće izložbe od strane Arheološkog muzeja / Dubrovačkih muzeja, mogla bi se projektom sustavnih istraživanja, konzervacijom i prezentacijom značajnih arheoloških lokaliteta bolje spoznati prošlost te iznimno zanimljive spomeničke cjeline, od prapovijesnih razdoblja do izgradnje srednjovjekovnoga Stona.

35 Lupis 2001, str. 202.

36 Marasović 2008, str. 124.

LITERATURA

Anđelić 1978

T. Anđelić, *Kasnoantička dvojna bazilika (basilica geminata) u Žitomislićima kod Mostara*, Glasnik Zemaljskog muzeja, NS, sveska XXXII/1977, Sarajevo 1978, 293–330

Bojanovski 1982

I. Bojanovski, *Noviji rimski epigrafski nalazi s Glamočkog polja (Epigrafski nalazi iz Vrbe i Podgradine)*, Glasnik Zemaljskog Muzeja, NS, sveska 37, Sarajevo 1982, 15–40

Bojanovski 1986

I. Bojanovski, *Noviji rimski epigrafski nalazi s Glamočkog polja III*, G Glasnik Zemaljskog muzeja, NS 40/41, Sarajevo 1986, 79–108

Cambi 1989

N. Cambi, *Nuove scoperte di archeologia cristiana in Dalmazia*, u Actes du XIe congres international d'archeologie chretienne, Lyon, Vienne, Grenoble, Geneve et Aoste 1986, Rome 1989, str. 2389–2440

Chevalier 1996,

P. Chevalier, *Ecclesiae Dalmatiae*, t. 1, Rome 1996.

Chevalier 1996

P. Chevalier, *Ecclesiae Dalmatiae*, t. 2, Rome 1996.

Čremošnik 1976

I. Čremošnik, *Rimsko naselje na Paniku kod Bileća*, G Glasnik Zemaljskog muzeja, NS, sveska XXIX (1974), Sarajevo 1976, 41–164

Fisković 1980

I. Fisković, *O nekim ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja*, Izdanja HAD 5/1977, Split 1980, 213–254

Fisković 1988

I. Fisković, *Srednjovjekovna preuređenja ranokršćanskih svetišta u dubrovačkom kraju*, Izdanja HAD 12/1984, Zagreb 1988, 198–208

Fisković 1995

I. Fisković, *Apport des reconstructions d'églises de l'Antiquité tardive dans la formation du premier art roman sur le littoral croate*, Hortus Artium Medievalum 1, Zagreb–Motovun 1995, 14–27

Jeličić–Radonjić 1990–2000

J. Jeličić–Radonjić, *Mozaici Simferijevo Hezihijeve katedrale u Saloni*, Prilozi Povijesti umjetnosti br. 38, Split 1990–2000, 51–72

Jurković 1986

M. Jurković, *Prilog određivanju južnodalmatinske grupe predromaničke skulpture*, Starohrvatska prosvjeta, s. III, 15, Split 1986, 183–199

Lupis 2001

V. B. Lupis, *Pregled povijesti Stonske biskupije od osnutka do 1541. godine*, u Tisuću godina uspostave Dubrovačke (nad) biskupije, Dubrovnik 2001, 197–217

Marasović 2008

T. Marasović, *Dalmatia praeromanica*, Split – Zagreb 2008.

Marin 1980

E. Marin, *Starokršćanska oltarna pregrada na Mirju nedaleko Postira*, u Fiskovićev zbornik, Split 1980, 85–90

Menalo 2003

R. Menalo, *Ranosrednjovjekovna skulptura, Arheološki muzej, Dubrovački muzeji*, Dubrovnik 2003.

Vežić 2007

P. Vežić, *Ranokršćanski reljefi i arhitektonska plastika u Zadru i na zadarskome području – prilog poznavanju ranokršćanske skulpture u Dalmaciji*, Diadora Sv.22, Zadar 2007, 119–157

Vlašić 1956

F. Vlašić, *Bilješke uz tri stonska spomenika*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 10, Split 1956, 95–96

Zaninović 1988

M. Zaninović, *Villae rusticae u području Epidaura*, Izdanja HAD 12/1987, Zagreb 1988, 89–100

Zaninović 1996

M. Zaninović, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb 1996.

Kirche des Hl. Stephan in Bare im Feld von Ston

Schlüsselwörter: Ston, Lokalität Bare, Hl. Stephan, frühchristliche Basilika, kleine frühmittelalterliche Kirche

DIE KIRCHE des Hl. Stephan an der Lokalität Bare im Feld von Ston wurde erstmalig 1956 in der Fachliteratur erwähnt als ein Lehrer aus der Umgebung von Ston und ehrenamtlicher Konservator, F. Vlašić, einen Artikel verfasste, in dem er die Mehrschichtigkeit dieser Lokalität feststellte: die Lokalität weist Spuren der römischen Zeit auf, ferner sichtbare Überreste einer frühchristlichen Kirche und schließlich auch die Überreste eines Pflasters von einem mittelalterlichen Gebetshaus.

S. Petrak aus der archäologischen Abteilung des Dubrovnik-Museums begann 1967 mit einer zehntägigen Forschungsarbeit an der genannten Lokalität, die erst im Jahre 1969 für kurze Zeit weitergeführt wurde (und die nie beendet wurde, da Untersuchungen in Richtung Westen nicht möglich waren) und schließlich in der Konservierung der entdeckten Mauern und Böden vor ihrem Zuschütten abschloss. Dabei wurde die Existenz dreier Phasen, der römischen, frühchristlichen und frühmittelalterlichen Phase, in einem kurzen Bericht belegt, doch wurden die Ergebnisse der Forschungsarbeit nicht veröffentlicht.

Mit Einsicht in die Dokumentation und das zugehörige Material, kann folgendes geschlossen werden:

In die römische I. Phase (rahmentlich vom 2. bis zum 3./4. Jahrhundert) fällt eine kleinere Zahl von parallelen Mauern, Keramikbruchstücke, zwei Bruchstücke eines Steinkranzes, Münzen, die in Tagebüchern erwähnt werden aber während der häufigen Umzüge des Lagers verloren gingen, Teile des Pflasters in sekundärem Gebrauch.

Als Teile der II. Phase entdeckte man Mauern einer kleineren frühchristlichen Basilika höchstwahrscheinlich aus dem VI. Jahrhundert sowie die Mauern des nördlichen Anbaus, der kurz nach dem Bau der Basilika errichtet wurde. Nur wenige steinerne Reste der Schranke des Presbyteriums wurden gefunden wie beispielsweise das Bruchstück eines Kämpfers (Impost) mit kleinem Pfeiler, ein kleines Bruchstück eines Pfeilers und zwei sehr kleine Bruchstücke eines Pluteus (einer mit reliefartigen Motiven von Fisch-

schuppen und der andere mit reliefartigen Motiven eines Kreuzes zwischen vier Sechsecken und vier Achtecken als einfache Steinimitation der großen Mosaik in den Basiliken von Aquileia und Grado bis hin nach Salona). Von architektonischen Plastiken wurden zudem zwei Kämpfer entdeckt, wobei einer ein reliefartig ausgeführtes lateinisches Kreuz aufwies und der andere Weinreben, die Parallelen in dem damaligen Dalmatien hatten. Die Basilika wurde höchstwahrscheinlich bis zum Bau der neuen Kapelle aus der III. Phase genutzt.

Die III. Phase ist durch die frühmittelalterliche Kapelle vertreten, die im Innern mit einem Paar Lisenen an jeder Wand verzweigt ist und größtenteils im Presbyterium der frühchristlichen Kirche erbaut wurde. Lediglich ein kleines Bruchstück einer steinernen Plastik wurde gefunden, der meist Parallelen zu steinernen Bauten aus Ston (Gospa od Lužina), Janjina (Sv. Juraj) und Župa dubrovačka aufweist, die ungefähr in die Mitte des 10. Jahrhunderts datieren.

Während der Forschungsarbeiten entdeckte man zwei Gräber unter Tegulae, höchstwahrscheinlich spätantike, sowie 5 Skelettbestattungen, die aus dem frühen Mittelalter oder auch später stammen. Ihre Datierung ist dadurch erschwert, dass weder Schmuck noch Beigaben gefunden wurden.

Die Lokalität in Bare zählt zur Reihe mehrschichtiger Lokalitäten mit fast vollständig identischem Charakter im Feld von Ston, die man für eine spätere Präsentation untersuchen und konservieren sollte. Auf diese Weise würde die Kontinuität des Lebens in diesen Gebieten – vom frühen Neolithikum bis zur Bronzezeit in der nahe gelegenen Höhle Gudnja, ferner über die späte Eisenzeit und die hellenistische Epoche in den Ruinen im Feld von Ston und auf der Prevlaka über das antike Stammum und das mittelalterliche Stantin – bis zur Gebietsübernahme durch die Republik von Dubrovnik aufgezeigt werden, welche monumentale Mauern errichtete, die für ihre Länge in diesem Teil der Welt berühmt sind.